

พุทธธรรมกับการพัฒนาตนเองในเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ Buddhist Teaching for Self-Development in Term of Public Administration

พิเชษฐ์ ศรีสุข¹ และ สันญา เคนาภูมิ²

Pichet Srisuk¹ and Associate Professor Dr. Sanya Kenaphoom

¹นักศึกษา ปรด. (รัฐประศาสนศาสตร์) คณะรัฐศาสตร์และประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

²อาจารย์ประจำ คณะรัฐศาสตร์และประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

บทคัดย่อ

การพัฒนาตามแนวทางพุทธศาสนารวมแล้วเป็นการพัฒนากาย วาจา และใจ บนพื้นฐานของหลักการไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำใจให้บริสุทธิ์ หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาตนเองประกอบด้วยหลักอริยสัจสี่ ได้แก่ ทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ สภาวะการพ้นทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ ส่วนแนวทางการพัฒนาคือ มรรคมีองค์แปด ได้แก่ ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ

คำสำคัญ : การพัฒนาตนเอง, พุทธธรรม

ABSTRACT

The development according to Buddhism is the development of body, speech and mind based on principles of not sinning all, keep up with the charity and mental purification. The principles of Buddhaddhamma for self-development consisted of the Four Noble Truths namely suffering, the origin of suffering, the cessation of suffering, and the path to the cessation of suffering. And the guidelines for development are the Noble Eightfold Path including the Right understanding, Right thought, Right speech, Right action, Right livelihood, Right effort, Right effort, Right mindfulness and Right concentration.

Keywords: Self-development, Buddhaddhamma

บทนำ

การพัฒนา มาจากรูปศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถเติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึง ขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ปกรณัม ปรียากร, 2538) ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า

ว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตขึ้นทำให้งอกงามมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี อย่างไรก็ตามประเทศไทยในปัจจุบันได้พยายามพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุเพื่อความเจริญมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และเพื่อความอยู่ดีกินดีของชนในประเทศของตน แต่ละประเทศจึงหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำงานแข่งกับเวลา แข่งขันทางด้านการผลิตและการครองชีพเพื่อความอยู่ดีกินดี เป็นเหตุให้มีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน มีการแสวงหาความสุขและหลงใหลในความสุขทางกาย ทำให้จิตใจของบุคคลในสังคมเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวและทำผิดต่อศีลธรรมมากขึ้น เพราะวิวัฒนาการสมัยใหม่ช่วยให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายกว่าแต่ก่อนมาก การพัฒนาคนก็พัฒนาเพียงร่างกายที่แข็งแรง มีสติปัญญา และความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพโดยมิได้คำนึงถึงคุณภาพทางด้านจิตใจ นโยบายพัฒนาคนของประเทศไทยที่ผ่านมามุ่งพัฒนาด้านร่างกายและสติปัญญาความรู้อย่างมาก แต่ยังขาดการเสริมสร้างคุณธรรม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตใจ จึงทำให้ความเจริญทางด้านจิตใจตามไม่ทันกับความเจริญทางด้านวัตถุ สังคมจึงเกิดวิกฤตการณ์ต่างๆ คนส่วนใหญ่ในสังคมยังขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ ส่งผลให้สภาพสังคมส่วนรวมในอนาคตต่อไปมีความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมมากขึ้น (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในปัจจุบันจะต้องหันมาสนใจกับความเจริญในด้านจิตใจ แล้วช่วยกันพัฒนาจิตใจของตนรวมทั้งชี้นำส่งเสริมให้บุคคลอื่นได้พัฒนาจิตใจของตนเองด้วย เชื่อว่าทุกคนในสังคมจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และส่งผลให้สังคมนั้นมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ (พุทธทาสภิกขุ, 2530)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาหรือทำสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น เจริญขึ้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธศาสนานี้ จึงหมายถึงการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ ด้วยการนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติ ซึ่งมีผลอยู่เป็น 3 ระดับ คือ ระดับเบื้องต้น ส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการพัฒนาเป็นกัลยาณชน ระดับท่ามกลาง ส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการพัฒนาเป็นกัลยาณปุถุชน คือ ปุถุชนผู้มีคุณธรรมสูง และระดับที่สุด ส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการพัฒนาเป็นอริยบุคคลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการบรรลุถึงการพัฒนาด้านร่างกายและจิตใจ จนถึงขั้นเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดคือปัญญานั่นเอง การพัฒนาดนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการพัฒนาที่จะทำให้คนในสังคมทั้งหลายเข้าถึงหลักความจริงอันสูงสุด ความจริงนั้นคือ ไม่มีความต่างในพลังงาน คือ “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความไม่เที่ยง เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป” (ส.น. 16/224-5/110-1) หมุนเวียนเป็น วัฏฏะ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไม่มีความต่างด้านสัณนิ วรณะ หรือชนชั้น ความสุข ความทุกข์ ความกลัว ความดี ความเลว ความเพ้อฝัน แก่นกลางอยู่ที่จิต มีความสมดุลอยู่ที่ความคิด จงอยู่กับปัจจุบัน อย่ายึดติดกับอดีต อย่าเพ้อฝันถึงอนาคต (พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 6 มัชฌิมนิกายอุปปิฎกนิกาย ภัทเทกรัตตสูตร) และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท” (หนุททานิภิกขเว อามนตยา มิโว; วรธมฺมา สงฺขารอปปมาเทน สมปาเทธ, ที.ม. (บาลี) 10/218/135, ที.ม. (ไทย) ซึ่ง ว.วชิรเมธี (2550) ได้กล่าวว่า แท้จริงแล้ว พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาที่สอนให้มองโลกในแง่ดีหรือมองโลกในแง่ร้าย แต่พระพุทธศาสนาสอนให้มองโลกตามความเป็นจริงนั่นคือ มองโลกอย่างที่มันเป็น ไม่ใช่อย่างที่เรายากให้เป็น ความทุกข์ เป็นความจริงอย่างหนึ่งอยู่กับโลก คนที่มองโลกตามความเป็นจริง ยามที่มีความทุกข์ จึงไม่ท้อ และยามมีความสุขจึงไม่หลงติดในความสุขจนเกินพอดี ทุกข์จากการสร้างภาพของเราเรียกว่าอุปาทานหรือเกิดจากความบริโภคอัตลักษณ์ของคนร่วมสมัยและ ว.วชิรเมธี (2552) เมื่อเราเข้าถึงความจริงนี้แล้ว เราจะเห็นว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเราทั้งหลาย ด้วยความรัก ความเมตตาเราจะยอมรับซึ่งกันและกัน เราจะแบ่งปันความรัก

ให้กันและกัน เราจะเข้าถึงหลักความจริงนี้ เมื่อเข้ามาปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา “แม่น้ำทุกสายในโลก ย่อมไหลไปรวมยังมหาสมุทรและสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 23 บรรทัดที่ 4030 - 4163. หน้าที่ 174 - 180) ฉันทก็ฉันทนั้น (พระไตรปิฎก เล่มที่ 23)

การพัฒนาในความหมายโดยทั่วไป หมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้ นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่นๆ แม้ว่าจะไม่ใช่ที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม (สนธยา พลศรี, 2547) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ได้ให้ความหมายของ “พัฒนา” ว่าเป็น “ทำให้เจริญ” การพัฒนาเป็นเรื่องของการทำให้เจริญ ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่นการพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือ การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรือ การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจการพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งการพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวว่าการพัฒนาเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา (ปกรณ์ ปริยากร, 2538) ในส่วนของพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต, 2540) ได้อธิบายว่า “พัฒนา” คือ เจริญ หรือทำให้เจริญ ซึ่งตรงกับศัพท์ในพระพุทธศาสนาว่า ภาวนา แปลว่า เจริญ ทำให้มีขึ้นทำให้เกิดขึ้น อะไรที่ยังไม่มีก็ทำให้มีขึ้น อะไรที่ยังไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น เช่น เมตตาทาวนา ทำให้เกิดความเมตตา เป็นต้น และยังหมายถึงการฝึกอบรมด้วยการฝึกอบรมจึงมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับการพัฒนา พระพุทธ ศาสนา ถือว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมดีแล้วเรียกว่า อตตพฺโต คือ ผู้ฝึกตนแล้ว พระบรมศาสดาได้ยกย่องผู้ที่ฝึก อบรมตนว่าในบรรดานุชนั้นทั้งหลายผู้ที่ฝึกตนอบรมตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด”

การพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่าแต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวมันเองเพียงแต่ว่าจะมีปัญหามาก หรือปัญหาน้อยถ้าหากตีความหมายการพัฒนาจะสามารถตีความหมายได้ 2 นัย (1) “การพัฒนา” ในความเข้าใจแบบสมัยใหม่หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบ และในเชิงปริมาณเช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ด่านชีวิตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น (2) “การพัฒนา” ในแง่ของพุทธศาสนาหมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจโดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดีซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลางคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ โดยมีได้ทรงสร้างขึ้นเอง คำสอนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้คนในสังคมไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักคำสอนที่จัดเป็นทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลมีอยู่หลายเรื่อง เช่น หลักกรรมหลักแห่งเหตุผล และปัจจัยที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้น (อิทัปปัจจยตา) หลักการพัฒนามนุษย์ 4 ด้าน หลักบูรณาการที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนมากเป็นพิเศษ คือ “หลักอริยสัจ 4” (พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตโต), 2538) ประกอบด้วยหลัก 4 ประการ ดังนี้ (1) ชีวิตและโลกนี้มีปัญหา (ทุกข์) ทุกชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนมีปัญหา มีทั้งปัญหาสากล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความไม่สมปรารถนา ความพลัดพรากจากบุคคล สัตว์ สิ่งของ อันเป็นที่รัก

ฯลฯ และปัญหาเล็กๆ น้อยๆ (2) *ปัญหามีสาเหตุ มิได้เกิดขึ้นลอยๆ (สมุทัย)* ปัญหามนุษย์เผชิญอยู่ตั้งข้างต้น มิใช่เกิดขึ้นลอยๆ หรือบังเอิญ โดยไม่มีเหตุปัจจัย ทุกปัญหาเกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุทั้งนั้น แต่เป็นเพราะเรามองไม่เห็นไม่เข้าใจปัจจัยของปัญหา จึงคิดว่าปัญหานั้นเกิดขึ้นโดยบังเอิญ (3) *มนุษย์สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง (นิโรธ)* เนื่องจากปัญหาทุกปัญหาย่อมมีสาเหตุ การแก้ปัญหาได้ต้องสืบสาวหาสาเหตุให้พบ แล้วแก้ปัญหาที่สาเหตุนั้น พระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า มนุษย์มีศักยภาพหรือความสามารถเพียงพอที่จะแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยตัวมนุษย์เองโดยมิต้องพึ่งพา ฝึสางเทวดาหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ มาดลบันดาล และ (4) *การแก้ปัญหานั้น ต้องใช้ปัญญาและความเพียร (มรรค)* ในการแก้ปัญหา จำเป็นต้องใช้ปัญญา (ความรู้) และวิริยะ (ความเพียร) อย่างเกื้อหนุนกัน จึงสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ กล่าวคือ จะต้องรู้ว่าอะไรคือปัญหามีสาเหตุมาจากอะไร มีหนทางแก้หรือไม่ จะแก้อย่างไร เมื่อรู้แล้วจึงลงมือแก้ไขปัญหานั้นด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องอริยสัจ 4 ประการนี้เป็นทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล คือ สามารถนำไปแก้ปัญหาหรือความทุกข์ของทุกคนได้

นอกจากนี้หลักธรรมที่ยึดทางสายกลาง ทางสายกลาง หมายถึง ทางที่ยึดความพอดี หรือข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งได้แก่ อริยมรรคมีองค์แปด หรือเรียกสั้นๆ มรรค 8 ประการ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 13) ได้แก่ (1) สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เช่นเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เห็นว่าพ่อแม่มีพระคุณต่อเรา เห็นว่าร่างกายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นต้น (2) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ ได้แก่ คิดที่จะไม่โลภ ไม่อยากได้ของผู้อื่นหรือคิดที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของสิ่งน่าปรารถนายั่ววนใจทั้งหมด (กาม) คิดที่จะไม่พยาบาทอาฆาตผู้อื่น และคิดที่จะไม่เบียดเบียนใครให้เดือนร้อน (3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ หมายถึง การพูดจาที่เว้นจากลักษณะของการพูดชั่ว 4 ประการ ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ โดยการพูดแต่สิ่งที่เป็นจริงมีประโยชน์ พูดด้วยความเมตตา พูดจาไพเราะ พูดในเวลาที่เหมาะสม (4) สัมสมกัมมันตะ คือ การทำงานชอบ หมายถึง การประพฤติหรือการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเว้นจากการประพฤติดีชั่วทางกาย 3 ประการ คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และประพฤตินกาม (5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ โดยเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เช่น การหลอกลวงเขากิน ปล้น การปล้นเขา การบังคับผู้อื่นให้ค้าประเวณี การค้ายาเสพติด เป็นต้น (6) สัมมาวายามะ คือ ความเพียรพยายามชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามทำสิ่งที่ถูกต้อง ได้แก่ความเพียรพยายาม ระมัดระวังตนมิให้ทำความชั่ว ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพียรพยายามทำความดีที่เกิดขึ้นกับตน เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นในตนให้อยู่ตลอดไป (7) สัมมสติ คือความระลึกชอบ หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏตามสภาพความเป็นจริง ได้แก่การพิจารณาร่างกาย จิต และความรู้สึกของตนให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่การพิจารณาธรรมทั้งหลายที่มีอยู่ตามสภาพของธรรมนั้น และ (8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่การตั้งจิตแน่วแน่อยู่กับสิ่งหนึ่งโดยชอบองค์ประกอบทั้ง 8 ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติสายกลางที่ไม่เคร่งครัดจนเกินไปและไม่ย่อท้อจนเกินไป เป็นข้อปฏิบัติที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติความหมดทุกข์หรือหมดปัญหาได้อย่างแน่นอน เพราะหลักทางสายกลาง เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เหมาะสมกับบุคคลทุกระดับชั้นและมีคุณค่าต่อชีวิตของผู้ประพฤติปฏิบัตินี้เอง

หลักการพัฒนามตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความสำคัญอย่างแท้จริง เพราะจะทำให้คนพัฒนาทั้งด้านชีวิตและจิตใจได้อย่างแท้จริง โดยยึดหลักทางสายกลางในการดำเนินชีวิต หลักการไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนเหล่านั้นก็อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยยึดหลักธรรมทั้งหลายที่เป็นแนวในการปฏิบัติดังนี้

หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาตนเอง

ข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลางในการพัฒนาตนเองที่เหมาะสมได้แก่ หลักอริยสัจ 4 และมรรคมืองค์แปด รายละเอียดดังนี้

1. การพัฒนาตามแนวอริยสัจ 4

ปรัชญาประการที่สองของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธคือการใช้หลักอริยสัจ 4 ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวการพัฒนาคนุสยกระแสหลัก โดยที่ตามหลักธรรมอริยสัจ 4 จะเริ่มต้นที่ “ทุกข์” คือการเข้าใจปัญหาของชีวิตที่ต้องมีการแก้ไข ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตะวันตกนั้นจะใช้แนวทางการมุ่งแก้ปัญหา (Problem Orientation) กล่าวคือการค้นหาปัญหาขององค์การหรือของบุคคลในองค์การที่ทำให้้องค์การมีประสิทธิภาพไม่เป็นไปตามเป้าหมาย จึงต้องทำให้มีการพัฒนาเสริมสร้างทั้งความรู้ ทักษะ ปรับเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้มนุษย์ในองค์การนั้นทำงานให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากขึ้น หรือหากยังไม่มีปัญหาก็มองหาโอกาสความเป็นไปได้ที่จะทำใหดีขึ้น กำหนดเป็นเป้าหมายในการพัฒนาและดำเนินการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายนั้น ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธที่ใช้หลักการเดียวกันนี้คือใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 แต่การค้นหาปัญหาดังกล่าว พระพุทธเจ้าชี้ให้มนุษย์เห็นว่ามนุษย์นั้นมีปัญหาที่มี “อวิชชา” หรือมิจฉาทฐิ ซึ่งหมายถึงมนุษย์มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องชีวิต มีความเข้าใจผิดว่าเป้าหมายของการเป็นมนุษย์ที่ดีนั้นคือการเป็นปัจจัยการผลิตที่ดีขององค์การ หรือต้องทำงานสนองความต้องการขององค์การเพื่อที่ตนเองจะได้รางวัลสิ่งตอบแทนหรือเงินมาสนอง “ตัณหา” ความอยากของตน บุคคลที่สามารถสนองตัณหาได้มาก มีกำลังซื้อและบริโภคได้มากตามแนวคิดบริโภคนิยมเรียกว่าผู้ประสบความสำเร็จ เป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงามของ “ตัณหาและอุปทาน” อย่างไม่รู้ตัว ปัญหาที่ใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งของมนุษย์ปุถุชนก็คือการไม่เห็นปัญหาหรือ “ทุกข์” ของตน หลงเข้าใจผิดว่า “ทุกข์” คือ “สุข” และพยายามดิ้นรนแสวงหาวัตถุมาสนอง “ตัณหา” ของตน และเข้าใจว่าบุคคลที่ไม่เป็นปัจจัยการผลิตที่ดีขององค์การคือบุคคลที่ไร้ประโยชน์ เฉื่อยชา ไร้คุณค่า และบุคคลที่เสพบริโภคแต่น้อยกลายเป็นบุคคลสิ้นไร้ไม้ตอก หย่อนความสามารถจึงไม่สามารถสนองตัณหาตนได้ ในหลักพื้นฐานเรื่องนี้จึงทำให้เป็นภารกิจสำคัญของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธทั้งที่เป็นฆราวาสและพระภิกษุในการชี้ให้มนุษย์เห็น “ทุกข์” คือปัญหาที่แท้จริงของมนุษย์เพื่อที่จะนำไปสู่การค้นหาสาเหตุและทางแก้ปัญหาที่รากเหง้า แทนที่จะมีความเข้าใจพุทธธรรมที่ผิด ๆ หรือแต่เพียงผิวเผิน ไม่เข้าใจหลักพุทธธรรมที่แท้จริง นำพาไปสู่การพัฒนาที่คลาดเคลื่อนห่างไกลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า (ฌาน ตรกรวิจารณ์, 2560)

การพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาให้เกิดประสิทธิภาพและรู้ทันต่อสิ่งต่าง ๆ เข้ามาในชีวิตมนุษย์ คือหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ปุถุชนเป็นพระอริยะประกอบด้วยองค์ธรรม 4 ประการ หรืออริยสัจ 4 เป็นหลักความจริงอันประเสริฐ หลักความจริงอันมั่นคงโดยเฉพาะในการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ในสังคม เราสามารถนำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตและทรัพยากรมนุษย์ได้ตามลำดับขั้นตอนดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). 2538; คุณวัฒน์ ดวงมณี และ พระธงชัย ขนดีโร, 2560)

ขั้นที่ 1 ทุกข์เรียกว่าขั้นตัวปัญหาหมายถึงสภาพปัญหาหรือความไม่พอใจ ความติดขัดบกพร่องที่บุคคลได้ประสบหรือเกิดขึ้นในชีวิตของตน ในขั้นนี้พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลกำหนดรู้ ยอมรับ ทำความเข้าใจ และกำหนดขอบเขตของมันให้แจ่มชัดว่าเป็นปัญหาหรือไม่เป็นปัญหาใหญ่หรือปัญหารองจัดเป็นชั้นแกลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต เรียกว่าปริญากิจ

ขั้นที่ 2 สมุทัยเรียกว่าขั้นสาเหตุปัญหาหมายถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาเกิดความติดขัดบกพร่องในชีวิตบุคคลในขั้นนี้พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาหรือความทุกข์ต่าง ๆ ให้ถูกต้องชัดเจน และต้องเป็นสาเหตุต้นตอจริง ๆ ที่เกิดจากตัวเองเป็นส่วนใหญ่มิใช่ไปโทษดินฟ้าอากาศหรือโชคชะตาซึ่งเป็นเรื่องนอกตัวออกไปทำเดี๋ยวจัดเป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหาซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป เรียกว่าปหานกิจ

ขั้นที่ 3 นิโรธเรียกว่าขั้นดับทุกข์หมายถึงความหลุดพ้นจากปัญหา เป็นขั้นที่ต้องทำให้ประจักษ์แจ้งแก่ใจหรือทำให้เป็นจริงเป็นจังขึ้นมาเป็นขั้นกำหนดจุดหมายปลายทางที่แน่นอนพร้อมทั้งกำหนดจุดหมายและเป้าหมายรองไว้ด้วยว่าแต่ละขั้นตอนนั้นมีจุดหมายและเป้าหมายเพียงใด แค่นั้นจัดเป็นขั้นข้อบ่งชี้ภาวะปราศจากปัญหาซึ่งเป็นจุดหมายที่ต้องการให้เห็นว่าการแก้ปัญหาเป็นไปได้อย่างไรและจุดหมายนั้นควรเข้าถึงซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ เรียกว่า สัจฉิกิริยากิจ

ขั้นที่ 4 มรรคข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกว่า อริยมรรคหมายถึงปัญญาอันเห็นชอบว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์สิ่งนี้คือความดับทุกข์ สิ่งนี้คือทางให้ถึงความดับทุกข์ ขั้นลงมือแก้ปัญหาหมายถึงข้อปฏิบัติหรือวิธีการเพื่อแก้ปัญหา เป็นขั้นลงมือทำการแก้ปัญหาไปตามขั้นตอน เป็นวิธีการอย่างละเอียดเพื่อแก้ปัญหา เช่น กำหนดวางวิธีการ วางแผนงาน และรายการที่จะต้องทำให้ละเอียด จัดเป็นขั้นการกำหนดวิธีการและรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหา เรียกว่า ภาวนากิจ

2. มรรคมืองค์แปด

แนวทางหรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์อันเป็นจริยธรรมสายกลางที่สร้างปुरुชนให้เป็นอริยชนเป็นคุณธรรมส่งเสริมการศึกษา ประกอบด้วยองค์ธรรม 8 ประการ หรือมรรคมืองค์ 8 คือ (บุษกร วัฒนบุตร, 2558)

2.1 สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ การมีความเห็นถูกต้องตามหลักธรรม แยกอธิบายเป็น 2 ระดับ

2.1.1 ระดับโลกียะ ได้แก่ การมีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม คือเห็นว่าบุญบาปมีจริง ผลแห่งทานที่ให้แล้วมีจริง มารดาบิดามีบุญคุณจริง หรือการมีความเชื่อถือว่าทำดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่ว เป็นต้น ความเห็นชอบในระดับนี้เป็นเตรียมความพร้อมที่จะทำให้บุคคลประพฤติปฏิบัติดีพัฒนาตนเข้าสู่การฝึกอบรมช่วงแรกตามหลักศีลธรรม

2.1.2 ระดับโลกุตตระ ได้แก่การมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือมีความเห็นตรงตามสภาวะหรือตามเหตุปัจจัย หรือปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ของสังขารที่ปรุงแต่งค้ำกันเข้าเป็นรูปร่างจากส่วนย่อยต่าง ๆ ความเป็นอนัตตาของสภาวะธรรม รู้ว่าอะไรเป็นอกุศลและอกุศลมูล อะไรเป็นกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจาสัมุปบาท คือเห็นว่าสภาวะธรรมทั้งปวงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น สรรพสิ่งเป็นเหตุเป็นผลกันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อมีสิ่งนี้เป็นเหตุ จึงมีสิ่งนี้เป็นผลตามมา เป็นต้น

2.2 สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ หมายถึงความคิดนึกตรึกตรองที่ถูกต้องเป็นกุศลที่ประกอบด้วยมโนสุจริต เป็นไปใน 3 เรื่อง คือ

2.2.1 ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากกาม หรือความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดใจเพลินใจในการปรนเปรอสนองความอยากของตน

2.2.2 ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากพยาบาทหรือความคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองผู้อื่น สัตว์อื่นในแง่ร้าย

2.3 ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากการเบียดเบียนหรือความคิดที่ประกอบด้วยกรุณา ไม่คิดมุ่งร้ายทำลายผู้อื่น

2.3.1 **สัมมาวาจา วาจาชอบ** หมายถึงการใช้วาจาหรือคำพูดติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอย่างถูกต้องตามหลักวจีสุจริต 4 คือ (1) ละเว้นขาดจากการกล่าวเท็จ คือไม่ยอมพูดปดเพราะเหตุตนเองผู้อื่นหรือเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ เป็นคนพูดคำสัตย์ ยึดมั่นในคำสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจได้ ควรแก่การเชื่อถือ ไม่เป็นคนลวงโลก (2) ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ เป็นคนช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัคสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี (3) ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำนิมนวล สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะเสนาะหู มีไมตรี และเป็นคำอันเป็นที่พอใจของคนส่วนมาก (4) ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดถูกกาล พูดตามความเป็นจริง พูดคำที่มีประโยชน์ พูดถูกธรรม ถูกวินัย ถูกกฎกติกา มารยาทของสังคม พรั่งพร้อมไปด้วยเหตุผล พอเหมาะพอควรและมีความหมาย เรียกว่ามีคำพูดประดุจขุมทรัพย์

2.4 **สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ** หมายถึงการมีพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายอย่างถูกต้องตามหลักกายสุจริต 3 คือ

2.4.1 ละเว้นขาดจากการฆ่า การเบียดเบียนทำลายล้างผู้อื่น สัตว์อื่น คือเป็นคนที่ปราศจากการมีอาวุธไว้ครอบครอง มีความรู้สึกผิดชอบ เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยมีความปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลต่อมวลมนุษยและสรรพสัตว์

2.4.2 ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือเป็นคนที่เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมย ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่อยู่ในบ้านหรือในป่า (สิ่งของสาธารณะ) มาเป็นสมบัติของตน

2.4.3 ละเว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม คือไม่เป็นคนประพฤติก่อวุ่นวายละเมิดประเวณีทางเพศ ไม่สำส่อนทางเพศ ไม่เป็นชู้กับสามีภรรยาผู้อื่น เป็นต้น

2.5 **สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ** หมายถึงการเว้นขาดจากมิจฉาชีพคือวิธีเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่น การทำการหลอกลวง การใช้เล่ห์เหลี่ยม การมิดโกง การขูดรีด การฉ้อฉล การค้ากำไรเกินควร หรือเว้นขาดจากมิจฉาณิชชา การค้าขายที่ไม่ชอบธรรมก่อให้เกิดโทษ 5 อย่าง คือ การค้าขายอาวุธเครื่องประหาร การค้าขายมนุษย์ การค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร การค้าขายสิ่งเสพติดมีเมาให้โทษ และการค้าขายยาพิษหรือเว้นขาดการมีอาชีวะที่เบียดเบียนทำลายชีวิตผู้อื่น โดยประกอบแต่สัมมาชีพที่ตรงกันข้ามกับมิจฉาชีพ

2.6 **สัมมาวายามะ พยายามชอบ หรือเพียรชอบ** หมายถึงการมีความเพียรพยายามที่ถูกต้องโดยเร่งระดมเพียรละความชั่ว สร้างและรักษาแต่ความดีตามหลักการสร้างความเพียรชอบ 4 คือ ข

2.6.1 เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในจิตใจตน

2.6.2 เพียรละกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป

2.6.3 เพียรทำกุศลธรรมหรือบำเพ็ญคุณความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น

2.6.4 เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป

2.7 **สัมมาสติชอบ ระลึกชอบ** หมายถึงการมีสติระลึกรู้ก่อนทำ พูด คิดหรือขณะทำ พูด คิดอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้พลังเผละประมาทจนเป็นเหตุให้ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่วอันเป็นอกุศลกรรม กล่าวในขั้นสูง ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงคือตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเอง ซึ่งเรียกว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 คือตั้งสติกำหนดพิจารณาหรือเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานให้รู้เห็นตามเป็นจริงในเรื่องใกล้ตัวหรือ

ภายในตัวของคนที่สำคัญ 4 เรื่อง คือกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ว่าเป็นแต่เพียงกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาที่จะเข้าไปกำหนดยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีวิธีปฏิบัติหลายอย่างหลายขั้นตอน เช่น การกำหนดลมหายใจเข้า – ออก การกำหนดรู้ทันอริยาบท การมีสติรู้ชัดจิตของตน เป็นต้น

2.8 สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ หมายถึงการมุ่งมั่นบำเพ็ญทำจิตให้มีภาวะแน่วแน่อยู่ในอารมณ์ที่แสดงออกมาในทางกุศลโดยส่วนเดียวและสามารถข่มระงับนิวรณ์กิเลสไว้ได้ พร้อมทั้งจิตมั่นคงแน่วแน่นในการประพฤติปฏิบัติธรรม ด้วยหลักการฝึกจิตให้เป็นสมาธิที่จัดลำดับเป็นขั้น ๆ ตั้งแต่ขั้นหยาบไปจนถึงขั้นละเอียด ซึ่งมี 4 ขั้น เรียกว่า รูปฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เป็นต้น

บทสรุป

การพัฒนาตามหลักธรรมทั้งหลาย เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท มรรคแปด หรือ เรื่องกรรม คือ การพัฒนาตามแนวทางพุทธศาสนา รวมแล้วคือ กาย วาจาและใจ สรุปได้ว่าเป็น การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำใจให้บริสุทธิ์ การพัฒนาในทางพุทธศาสนานั้น เป็นวิธีสอนให้ใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท เพื่อให้ผู้คนได้เข้าใจเกี่ยวกับการไม่ยึดติดกับสิ่งต่างๆ และมีน้ำใจให้กับคนในสังคม การปฏิบัติเพื่อให้ผู้คนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข เพื่อให้เกิดความสุขที่แท้จริง หลักพุทธธรรมนั้น สรุปได้ 2 อย่าง (1) แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมาธรรมเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น และ (2) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ตั้งแต่ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้ เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น หลักพุทธศาสนา ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้ และเริ่มแต่บัดนี้ ความรู้ในหลักที่เรียกว่า มัชฌิมาธรรมเทศนา ก็ดี การประพฤติตามมรรคาที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างไรก็สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้นๆ

เอกสารอ้างอิง

- คุณวัฒน์ ดวงมณี และ พระธงชัย ขนติธโร. (2560). *การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ*. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
- ผาน ธรรมวิจารณ์. (2560) *แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ*. {ออนไลน์}. ค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2561, จาก http://www.sakchai.blogspot.com/2011/03/blog-post_12.html
- บุษกร วัฒนบุตร. 2558. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการ. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 41 (1), 39-40.
- ปกรณ์ ปรียากร. (2538) *ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สามเจริญพานิช.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538).

- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา. (2540).
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2539). *พระพุทธศาสนาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2530). *เคล็ดลับความสุขคือทำในใจให้ถูกต้อง*. กรุงเทพฯ: ธรรมบุญ.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *การพัฒนาชุมชน: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: บางกอกบล๊อค.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ว.วชิรเมธี . (2552). *มองลึกมองไกลใจกว้าง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทเอมี เอ็นเตอร์ไพรส์จำกัด.
- ว.วชิรเมธี.(2550). *ธรรมะนอกงาม* พิมพ์ครั้งที่ 11. อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. กรุงเทพฯ. ส.นิ. 16/224-5/110-1
- สนธยา พลศรี.(2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.